

6. Landbouw en sociale dienstverlening

Jan Hassink

6.1 Inleiding

Steeds meer landbouwbedrijven bieden sociale diensten die het welbevinden van verschillende groepen in de samenleving verhogen. Het bekendste fenomeen is de zorgboerderij; een boerderij waar landbouwproductie en zorg voor cliënten uit verschillende doelgroepen wordt gecombineerd. Er wordt gebruik gemaakt van de gezondheidsbevorderende aspecten van het boerenbedrijf zoals het contact met planten en dieren, de ritme van de seizoenen, de ruimte en de groene omgeving. Dit zijn eigenschappen die steeds schaarser worden in de samenleving. Naast de klassieke zorgboerderij ontstaan ook andere typen van sociale dienstverlening op landbouwbedrijven. Een aantal perspectiefvolle vormen wordt hieronder toegelicht.

6.2 De boerderij als natuurlijke inspiratiebron

6.2.1 Beschrijving

De levende processen op het boerenbedrijf worden gebruikt als spiegel en inspiratiebron voor managers en medewerkers afkomstig uit het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en de overheid. Dit gebeurt zowel in individuele sessies als in groepsverband.

Voorbeelden:

- Een manager probeert de schapen naar de stal te brengen door voor de schapen uit te lopen en ze naar de stal te lokken. Dit werkt niet. Ook hard achter een schaap aanlopen dat uitbreekt werkt niet. Het schaap wordt schichtig en loopt steeds harder weg. Ook de andere schapen worden dan onrustig. Eigenlijk had de uitbreker slechts een mals groen plekje op het oog net buiten de route. De schapen lopen wel naar de stal als samen met de honden achter en naast de schapen wordt gelopen en de honden goed worden geïnstrueerd. In een nagesprek blijkt dat de manager in de werksituatie ook voor de 'kudde' uitloopt, afwijken van de lijn maar lastig vindt en dat dit weerstand oproept bij medewerkers. Hij gaat nu experimenteren met een andere wijze van aansturing die meer aansluit bij de natuurlijke energie.
- Gewassen kunnen zich alleen goed ontwikkelen als er aandacht is voor het zaaien (op het juiste tijdstip) en het verzorgen. Er kan pas geoogst worden als het gewas rijp is. Op het boerenbedrijf moet je mee met het natuurlijke ritme. Als je de grond en het gewas niet goed verzorgt krijg je geen goede oogst en een uitgeputte bodem. Ook dit kan dienen als spiegel voor een bedrijf waar de werkdruk hoog is, medewerkers worden opgejaagd en uitgeput raken en de aandacht met name gericht is op het oogsten (winst).
- Op een boerderij kun je ontdekken wat het is om doorgeslagen te zijn, om los te laten, om het onverwachte toe te laten, dat geregeld klein onderhoud beter is dan steeds reorganiseren, dat vakmensen een waardevolle inspiratiebron kunnen zijn, dat snoeien nodig is om jonge loten een kans te geven, etc.

6.2.2 Initiatiefnemer en spelers

Een bekende initiatiefnemer is Paul Bos (Boer Bos), management van natuurtalent onder de rook van Schiphol. Er is ook een boek verschenen over ervaringen in Engeland (Het natuurlijke voordeel, van Alan Heeks). Paul Bos werkt samen met diverse bedrijven (Schiphol, ABN-AMRO, Rabobank). Het concept kan prima worden uitgebreid naar andere regio's in het land. Samenwerking met bijv. de Baak of andere trainingscentra ligt voor de hand.

6.2.3 Status van het initiatief

Het gebeurt in de praktijk. Wat ontbreekt is een beschrijving van de methodiek en metaforen die worden gebruikt, analyse van de effecten. Paul Bos is één van de weinige boeren die dit nu kan omdat hij de taal van het bedrijfsleven spreekt. Om het te verbreden is scholing en een nieuw soort agrarisch ondernemerschap noodzakelijk.

6.2.4 Kansrijkheid en duurzaamheid

Het appelleert aan behoeftes om weer verbinding te maken met natuurlijke processen die begrijpelijk zijn en richting en houvast geven in deze jachtige wereld. Het draagt bij aan beter functionerende werknemers en managers, minder burn out, meer inspiratie, etc.

Het is op korte termijn verder te ontwikkelen. Nodig zijn het ontwikkelen van een netwerk met bedrijven en organisaties, trainen van nieuwe boeren en samenwerking tot stand brengen met trainingscentra.

Er zijn geen technische belemmeringen. Er is meer kennis nodig over de effecten om het ook economisch haalbaar te maken voor grotere groepen ondernemers.

Het appelleert aan behoeftes van medewerkers uit het bedrijfsleven om de processen in het bedrijf te begrijpen, in beelden te kunnen vangen en te kunnen plaatsen (*people*).

Het zorgt voor betere werkverhoudingen, duurzamer omgaan met human capital. Het creëert een landbouw die minder belastend is voor de omgeving (*planet*).

6.3 Healing gardens en farms voor mensen met burn out

6.3.1 Beschrijving

Mensen met burn out worden opgevangen en begeleid op het boerenbedrijf. Bij het groene behandelconcept wordt het werken op de boerderij gecombineerd met een individueel coachingstraject. De boerderij dient als helende groene omgeving en als natuurlijk werkaanbod voor het opnieuw wennen aan werk in een gestructureerde omgeving en het weer opbouwen van fysieke kracht en conditie.

6.3.2 Initiatiefnemer en spelers

Er zijn verschillende initiatieven: o.a. de healing garden midden in Den Haag (gestart in juni 2004) en ongeveer 10-15 boeren in Gelderland, Flevoland, Noord-Brabant en Zeeland.

Enkele reïntegratiebedrijven en zorgverzekeraars hebben het boerenbedrijf ontdekt en werken samen met boeren (bijv. Metacentrum in Zutphen) of hebben plannen hiervoor (Achmea). Andere spelers zijn bedrijven die in het kader van de wet Poortwachter er belang bij hebben dat hun werknemers die met burn out worden geconfronteerd weer zo snel mogelijk aan de slag gaan.

6.3.3 Status van het initiatief

Er zijn ongeveer 10-15 boeren die kleinschalig met burn out herstel aan de gang zijn. Kennis over gebruikte en effectieve methodieken op de boerderij ontbreken. Er worden plannen gemaakt om een pilot te ontwikkelen met Achmea om een goede methodiek op te starten en uit te testen.

6.3.4 Kansrijkheid en duurzaamheid

De omvang van de groep werkenden die met burn out gerelateerde klachten uitvalt is groot. Het betreft een kwart tot een derde van de WAO instroom. Eind 1999 zaten er ruim 230.000 mensen met burn out in de WAO. Burn out is een grote schadepost voor de betrokkenen zelf en voor de samenleving. Reïntegratie verloopt nu vaak niet goed. De ervaringen met herstel op de boerderij zijn positief. Dit heeft te maken met de diversiteit van de omgeving en de werkzaamheden, met het meegaan in de structuur en de levensstroom, het onderdeel zijn van een kleine sociale gemeenschap en soms het boerengezin, het contact met de dieren, etc.

Trajecten op de boerderij dragen bij aan het verminderen van de kosten van burn out. Het sluit aan bij wensen van cliënten die niet alleen willen praten, maar ook wat willen doen en een zinvolle besteding in een gezonde omgeving wensen.

Het is op korte termijn te realiseren. Nodig is het opbouwen van een netwerk, inzichtelijk maken wat werkt en wat de effectiviteit is, samenwerking tot stand brengen met bedrijven en zorgverzekeraars. De reductie in kosten moet onderbouwd worden om het bredere ingang te laten vinden.

Het appelleert aan behoeften van gestresste mensen aan rust, ritme en een natuurlijke omgeving met aansprekende, zinvolle werkzaamheden (*people*).

Het draagt bij aan de gezondheid van mensen en economisch perspectief van groene ondernemers. Het creëert een landbouw die minder belastend is voor de omgeving (*planet*).

6.4 Nieuwe vormen van stadslandbouw om de grote steden problematiek te verminderen

6.4.1 Beschrijving

Belangrijke doelstellingen van het grote stedenbeleid zijn maatschappelijke opvang, het inlopen van gezondheidsachterstanden van lagere sociale klassen, integratie, participatie, veiligheid en sociale kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Volkstuinen, wijktuinen en stadsboerderijen kunnen hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Er zijn verschillende initiatieven waarbij mensen met een handicap of uit een andere cultuur integreren via de stadsboerderijen of -tuinen, voorbeelden waarbij de boerderij of tuin bijdraagt aan de sociale cohesie en leefbaarheid in de wijk, voorbeelden waarbij mensen met een psychische of verslavingsproblematiek een zinvolle dagbesteding vinden op de stadsboerderijen of -tuinen. Er zijn nieuwe initiatieven in het kader van preventie van obesitas bij kinderen door gerichte activiteiten op de stadsboerderijen en -tuinen. Alle initiatieven dragen bij aan het welbevinden van de stedelijke bevolking, met name van de kwetsbare groepen die vaak de stad niet uitgaan.

6.4.2 Initiatiefnemer en spelers

Voorbeelden worden bij elkaar gebracht door het programma 'Landbouw en Groen voor een gezonde samenleving' van NIDO. Er worden ook ontwerpen gemaakt van nieuwe typen stadslandbouw die aansluiten bij de maatschappelijke vragen. Er is ook een landelijk netwerk van edokids dat zich met name richt op kinderen en landbouw in de stad. Netwerk van stadsboerderijen en volkstuinen, edokids, natuur- en milieueducatie, zorg- en welzijnsinstellingen, diverse diensten van de grote steden (sport en recreatie, ruimtelijke ordening, maatschappelijke ontwikkeling, gg & gd), opbouwwerkers, etc.

6.4.3 Status van het initiatief

Er zijn nu een groot aantal lokale initiatieven (van de voorlopers) die elkaar nog niet kennen. Samenwerking met bijv. zorginstellingen is niet formeel geregeld. Vaak lopen initiatieven stuk door gebrek aan kennis en tijd. Door het NIDO programma worden ze bij elkaar gebracht en wordt de relatie met grote steden problematiek beschreven en bediscussieerd.

6.4.4 Kansrijkheid en duurzaamheid

Het sluit aan bij wensen van overheden en diverse doelgroepen. De organisaties van stadsboerderijen en -tuinen zien in dat ze zich in deze richting moeten ontwikkelen om draagvlak te behouden. Er zijn echter ook veel knelpunten. De concrete koppeling van landbouw met doelstellingen uit het stedenbeleid is voor veel beleids- en praktijkmensen nog niet helder. Verschillende netwerken kennen elkaar nog niet. Verandering van werkwijzen en verbreding van functies roepen in de praktijk ook weerstand op.

De kansrijkheid zit hem met name in de mogelijkheden die er liggen en de urgentie van de problematiek op wijk en stadsniveau.

Het is nu van belang de lokale vaak kwetsbare initiatieven te ontstijgen en te komen tot een brede beweging van landbouw in de stad, gekoppeld met het welzijns- en opbouwwerk en instellingen voor gezondheidszorg.

De effectiviteit moet nog onderbouwd worden, evenals een analyse van de specifieke elementen die van belang zijn voor verschillende groepen. Dit is nodig om er voldoende financiële middelen voor vrij te laten maken door welzijns- en zorginstellingen en gemeenten. Er zijn geen technische beperkingen.

Het appelleert aan behoeften van stadsbewoners (diverse doelgroepen) naar groene rustplekken in de jachtige stad met zinvolle, inspirerende werkzaamheden (*people*).

Het draagt bij aan gezondere mensen. Het draagt bij aan bewustwording en minder milieubelastende vormen van landbouw en groen (*planet*).

6.5 Burgerboerderijen aan de randen van steden en dorpen

6.5.1 Beschrijving

Verschillende agrarische ondernemers rondom steden en dorpen koppelen landbouwproductie met zorg en opvang, natuur- en landschapsbeheer, recreatie en educatie. De landbouwproducten worden regionaal afgezet via rechtstreekse boer-consument verbanden. Deze boerderijen hebben burgers van alles te bieden: gezond voedsel uit de streek, gezonde recreatie, educatie en opvang en zorg. In het gebied de Groene Long ten noorden van Amsterdam hebben de boeren zich verenigd om deze diensten op regionaal niveau te kunnen aanbieden.

6.5.2 Initiatiefnemer en spelers

Diverse lokale initiatieven (bijv. Viermarken Enschede, landgoed Hemmen, dorpsboerderij Wolfheze) en boeren verenigd in de Groene Hoed tussen Amsterdam en Purmerend. De Gelderse initiatieven worden verenigd onder de paraplu van Green Valley. Spelers zijn boeren, zorginstellingen, zorgkantoor, restaurants (in de stad of in het dorp), WW's, scholen, consumenten, etc.

6.5.3 Status van het initiatief

De boeren rond Amsterdam hebben zich verenigd en de verschillende functies en contacten met vragende partijen worden nu uitgebouwd. Het netwerk Green Valley is vanaf 2005 in opstartfase en opgenomen in het BSIK programma transitie duurzame landbouw.

6.5.4 Kansrijkheid en duurzaamheid

Er is vraag naar deze diensten (streekproducten, gezonde recreatie en goed bereikbare opvang en zorg in het groen). Het is van belang voor de regionale economie, herstel van stad-land relaties en de leefbaarheid van het platteland en dorpen. Een burgerboerderij aan de rand van een dorp kan voorzieningen in stand houden die anders uit het dorp verdwijnen.

Het is toepasbaar. Het voorbeeld rond Amsterdam kan een inspiratie zijn voor andere stedelijke regio's. Probleem is dat veel boeren rond steden en dorpen zich niet in deze richting willen ontwikkelen. Onderzoek naar de economische en sociale betekenis moet nog plaatsvinden.

De haalbaarheid is afhankelijk van de koers die gemeenten gaan varen. Gaan ze investeren in een duurzame ontwikkeling van het omliggende platteland. Het is ook afhankelijk van de ontwikkelingen in de AWBZ. Komt er meer ruimte voor nieuwe aanbieders die kunnen concurreren met de klassieke zorginstellingen. Wetgeving is soms nog beperkend: met name op gebied van ruimtelijke ordening.

Het appelleert aan de behoeften van inwoners aan recreatie, educatie en gezondheidsdiensten in de woonomgeving (*people*).

Het creëert een landbouw die minder belastend is voor de omgeving en leidt tot gezondere (psychisch, sociaal en fysiek) mensen (*planet*).

6.6 Zorgboerderijen voor specifieke doelgroepen

6.6.1 Beschrijving

De zorgboerderij is een bekend fenomeen. Er is ook een enorme diversiteit: diversiteit in doelgroepen, doelstellingen, bedrijfstypen, bedrijfsgrootte en werkwijzen. Er zijn nu ruim 400 zorgboerderijen.

6.6.2 Initiatiefnemer en spelers

Initiatiefnemers zijn vele boeren (vaak boerinnen), soms zorginstellingen of cliëntenorganisaties. Spelers zijn het landelijk steunpunt landbouw en zorg, vereniging van zorgboeren, zorginstellingen, LTO, zorgkantoren, zorgverzekeraars, cliëntenorganisaties, indicatieorganen, ministeries WWS, LNV

6.6.3 Status van het initiatief

Het fenomeen is bekend. De diversiteit en effectiviteit voor verschillende doelgroepen is onvoldoende duidelijk. Voor nieuwe doelgroepen (jongeren, burn out, ouderen) is de financiering vaak een probleem.

6.6.4 Kansrijkheid en duurzaamheid

Er is een groeiende vraag vanuit een groeiend aantal doelgroepen. Er is een grote vraag naar wonen in combinatie met werken op de boerderij.

Het past bij doelen uit de zorgsector: vermaatschappelijking, kleinschaligheid en integratie.

Het is voor veel bedrijven een belangrijke financiële impuls. Een gemiddelde zorgboerderij heeft 5 cliënten waar een vergoeding van € 40-50 per cliënt per dag voor betaald wordt. Dit is ongeveer € 40.000 op jaarbasis. Uit een marktverkenning blijkt dat het aantal zorgboerderijen de komende jaren kan verdubbelen.

Er is onderzoek nodig naar de effectiviteit van de zorgboerderij voor verschillende doelgroepen en de werkzame factoren van de boerderij.

Knelpunten zijn er op gebied van regelgeving, met name voor de functie wonen in combinatie met landbouw en zorg. Meer inzicht in de effectiviteit is voorwaarde om structureel financiering vanuit de AWBZ beschikbaar te maken. Het vermindert eenzaamheid van agrarische ondernemers. Het vergroot de integratie en kwaliteit van leven van cliënten (*people*).

Het draagt bij aan de ontwikkeling van een landbouw die minder belastend is voor de omgeving (*planet*).